ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК "МЕЖИБІЖ"

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття

Випуск V

Хмельницький, 2012

УДК 94(477).084.61
ББК 63.3.(4Укр)
З 35

Редакційна колегія:

Білий Л.Г., кандидат педагогічних наук, директор Хмельницького інституту МАУП; ***Байдич В.Г.,*** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський ***Антоній,*** кандидат богослов'я; ***Вашеняк І.Б.,*** кандидат історичних наук, доцент; ***Гундерук Л.М.,*** кандидат психологічних нпаук, доцент; ***Дацюк О.А.,*** кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ; ***Олійник М.П.,*** кандидат історичних наук, доцент; ***Погорілець О.Г.,*** директор Державного історико-культурного заповідника "Межибіж"; ***Трембіцький А.М.,*** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; ***Парандій В.О.*** (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Брицький П.П., *доктор історичних наук, професор. Професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.*

Григоренко О.П., *доктор історичних наук, професор. Академік Міжнародної академії інформатизації. Завідувач кафедри міжнародної інформації Хмельницького національного університету.*

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (Протокол №4 від 24 квітня 2012 р.)

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття.: Збірка наукових праць. Випуск V./ Ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін. – Хмельницький, 2012. – 376 с.

Доданого видання включені матеріали IX науково-теоретичної конференції "Голодомор 1032-1933 років в Україні: передумови, перебіг, наслідки (регіональний аспект)", яка відбулася 26 листопада 2011 року та X Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття", яка відбулася 24 листопада 2012 року.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення вітчизняної історії: учням, студентам, магістрантам, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів та вчителям загальноосвітніх шкіл.

Зважаючи на свободу наукової думки редакційна колегія не редагувала матеріали. За зміст статей несуть відповідальність автори.

©Хмельницький інститут МАУП, 2012
©Автори статей

Над пам'яттю мільйонів жертв!
Лиш допусти – й новий Валуй
Вже незалежних нас пожер.
За все хай відповість Москва:
Її керманичі усі.
Щоб пам'ять – вічна і жива
Щоб на столі повік – хліб-сіль.

О.А. Дацюк
кандидат богослов'я, протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри теології Хмельницького інституту МАУП

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В 1970-1980-ТІ РОКИ: ВІД ДИКТАТУ ДО ВІДРОДЖЕННЯ

Шановні учасники конференції. Тема моєї короткої доповіді про стан Православної Церкви у 70-80-ті роки ХХ ст. була обрана мною не випадково, адже саме у ці нелегкі роки мені довелося навчатися у світських і духовних вищих навчальних закладах та служити в соборах і на парафіях Білгородської єпархії, Вінниччини і Хмельниччини.

Що й казати – роки були важкими. З 30 листопада 1971 року по 3 травня 1990 р. нашою Церквою керував нині покійний Святійший Патріарх Пімен (Ізвеков), якому приходилося нелегко. У першій половині 70-х років церковне життя порівняно з 60-ми роками проходило спокійно, але кількість храмів продовжувала стабільно скорочуватися. За п'ять років – з 1971 по 1976 рр. кількість храмів РПЦ скоротилася з 7274 до 7038, у середньому закривалося 50 храмів щорічно. До 1981 р. наша Церква мала лише 7007 парафій.

Роки були важкими в усіх вузах вивчали предмет "науковий атеїзм", а про будівництво нових храмів годі було й мріяти – не дозволяли навіть зробити у храмі поточний ремонт, так церковні споруди приходили в аварійний стан і їх зі спокійною душею закривали, посилаючись на те, що в них вже не можна перебувати людям через небезпеку обвалів та руйнації. Звісно, усе це робилося навмисне в руслі боротьби з релігією в СРСР, але, водночас, не порушуючи номінально існуюче право на свободу совісті, яке було прописане в Конституції.

Продовжувала залишатися серйозною кадрова проблема: далося в знаки різке скорочення кількості вихованців семінарій на початку 1960-х рр. Так, з 1971 р. по 1975 р. кількість священиків зменшилася з 6234 до 5994. Деякі священнослужителі правили на 4-х, 5-ти парафіях, що не могло не позначитися на регулярності здійснення ними Богослужінь. Підбір кандидатів у священство також був дуже ускладненим. У духовні семінарії поступали таємно, з кандидатами працювали робітники спецслужб, всіляко

відмовляючи їх від зробленого вибору. Внаслідок цього знизився освітній рівень духовенства, майже половина священнослужителів не мала тоді навіть середньої освіти.

Рукопокладення нових священиків і дияконів також здійснювалися рідко, що не могло перекрити навіть природну нестачу священиків, яких більше помирало, ніж рукопокладалося. Вік священнослужителів тоді був переважно похилим, складаючи в середньому більше 60-ти років. За 1972-1974 рр. Духовні школи направили на парафії усього 219 священнослужителів, що склало менш як 2/3 випускників.

Не дивлячись на те, що кількість парафіян у храмах уменшувалася через те, що більшість населення країни складало покоління, яке виховувалося поза Церквою, хрещення дітей все ж відбувалося регулярно. Як відомо, хрестили таємно, у протилежному випадку отримуючи догани на виробництвах і зборах трудових колективів.

“Скільки ж вірних об’єднує сьогодні Церква? – говорив Патріарх Пімен у доповіді, яку він виголосив на урочистому засіданні з нагоди 60-річчя відродження патріаршества 25 травня 1978 року, - Паства наша багатомільйонна…”. Ці слова Святійшого Патріарха свідчили про те, що не дивлячись на утиски зі сторони атеїстичного режиму, вплив Церкви на суспільство продовжував бути вагомим, що яскраво підтверджувало її неземне походження і існування всупереч законам світу цього.

Часте порушення прав релігійних організацій зі сторони органів влади заставляли багатьох ієрархів тоді мужньо діяти на захист Церкви. Так, 26 жовтня 1977 року нині вже покійний тодішній єпископ Полтавський Феодосій (Дикун) звернувся до Глави держави Л. І. Брежнєва з листом, у якому сміливо виразив протест проти образливих дій багатьох представників влади в їх спілкуванні з віруючими людьми і вимагав припинити принизливу реєстрацію треб, які виконували парафіяльні священики; надати можливість архієреям рукопокладати таку кількість священнослужителів, яка є необхідною для повноцінного духовного життя в єпархіях; не чинити опір реєстрації нових релігійних громад; звільнити Церкву від диктату уповноважених у справах релігій при облвиконкомах; не припускати ображення почуттів віруючих на сторінках періодичних видань; припинити практику примусового закриття храмів; дозволити розширення видавничої діяльності Церкви, тощо.

У ті роки позитивно впливали на стан Церкви міжнародні стосунки церковної ієрархії з церквами-сестрами інших країн – у СРСР завжди побоювалися міжнародного скандалу і не могли остаточно заборонити здійснювати закордонні поїздки архієреям для візитів на Святу землю, до Константинопольського патріарха, для участі у засіданні Всесвітнього Союзу Церков, тощо – це склало чималу користь, визволивши Церкву в СРСР від остаточної ізоляції та ще більшого знищення. На поприщі зовнішніх Церковних зв’язків немало потрудився тоді видатний ієрарх, нині покійний

митрополит Никодим (Ротов), при якому відбувалося духовне формування нинішнього патріарха Кирила (Гундяєва).

Друга половина 70-х, початок 80-х років ознаменувалися деяким потеплінням взаємин між Церквою та державною владою внаслідок чого збільшилася кількість учнів Духовних семінарій і Академій, за період з 1975 по 1985 рр. вона збільшилася майже вдвічі – з 750 до 1200.

У 1976, 1979, 1983 рр. Московська Патріархія до 100-річчя Синодального перекладу Святого Письма на російську мову, який тривав 60 років і був завершеним у 1876 р., випустила Святу Біблію загальним тиражем 300 тисяч примірників.

Величною подією церковного життя явилася канонізація просвітителя Америки та Сибіру – митрополита Інокентія (Веніамінова), яка стала результатом діянь Св. Синоду у відповідь на прохання Синоду Православної Церкви в Америці 6 жовтня 1977 р.

У 1979 році до лику святих Харківської єпархії було причислено і свт. Мелетія (Леонтовича).

Наближався Великий Церковний Ювілей – 1000-річчя Хрещення Русі, який став переломним моментом у Новітній історії Церкви, ознаменувавши перехід до відродження духовності, відбудови храмів і монастирів. Так, Священним Синодом у 1981 році була створена Ювілейна комісія, яка під керівництвом Святішого Патріарха Пімена розпочала підготовку ювілейних урочистостей.

У 1983 році здійснилася ще одна важлива подія – Церкві повернули один із найдавніших монастирів – Даниловський монастир м. Москви. У монастирі одразу розвернулися відновлювальні та реставраційні роботи, сам же він став адміністративним центром Православної Церкви та резиденцією Патріарха і Священного Синоду.

Весною 1985 року політичним керівником СРСР став М. С. Горбачов. Зміни в усіх сферах, які набули назви “перебудови”, позначилися і на Церкві, перед якою відкрилися нові можливості після обнародування беззаконь 1930-х – 1950-х років та гострої реакції на них широких кіл нашого суспільства.

Як відомо, у 1988 році ЮНЕСКО закликала світ широко відзначити 1000-річчя Хрещення Русі як видатну подію в усій Європейській культурі. У перед ювілейні роки було проведено ряд науково-практичних богословських конференцій у Києві (1986), Москві (1987) та Ленінграді (1988). Завдяки цим подіям Ювілейний 1988 рік приніс у церковне життя суттєві зміни.

Першою проблемою була нестача парафій, адже з 1981-го по 1986-й роки їх кількість зменшилася ще на 213 храмів.

Так, у 1988 році було відкрито понад 1000 церков, а у кінці 1989-го року їх кількість сягнула десяти тисяч, що становило суттєву різницю з 1986 р., коли Православних парафій в СРСР налічувалося лише 6794.

В Україні з’явилися нові єпархії: Тернопільська та Сумська, які припинили існування на кілька десятиліть. У Росії повернули Церкві відому

Оптину пустинь, а в Україні почався процес повернення законному власнику Києво-Печерської Лаври.

У 1988 році був збільшений прийом абітурієнтів до Московської, Ленінградської і Одеської Духовних Семінарій, а в 1989-му р. відновили існування Духовні Семінарії у Києві та Мінську. Почали з'являтися й перші Недільні школи. Двері деяких світських навчальних закладів також відкрилися для священнослужителів, які проводили там катехізичні бесіди, лекції та семінари.

У 1989-му році також почалися роботи по будівництву Свято-Покровського кафедрального собору м. Хмельницького, який був тоді чи не першим новим великим храмом в Україні.

На Ювілей Хрещення Русі у 1988 році з'їхалося чимало закордонних гостей – Патріархи інших Церков і представники інославних конфесій та офіційні гості зі всього світу.

Святіший Патріарх Пімен на урочистому зібранні виголосив тоді історичну промову, в якій зазначив, що настав час великого торжества Православної Церкви та новий період у Церковній історії. На Ювілейному Помісному соборі у 1988 році було канонізовано нових святих, серед яких були блгв. Кн. Дімітрій Донський, прп. Андрій Рубльов, блж. Ксенія Петербурзька, свт. Ігнатій Брянчанінов, прп. Амвросій Оптинський, свт. Феофан Затворник та ін.

Окрім того були прийняті нові конструктивні поправки до діючого Статуту Православних парафій, а також постановлено активізувати видавничу діяльність Церкви, відродивши видання катехізичної, богословської, історичної та ін. літератури, необхідної для налагодження повноцінного духовного життя; відроджено благодійницьку діяльність і курси для церковних художників-реставраторів.

Підводячи підсумок аналізу стану Православної Церкви у 1970-1980-ті роки, хочу зауважити, що, як видно із вищезазначеного, вказаний період був нелегким для Православної Церкви, яка, не дивлячись на серйозні труднощі, в будь-яких умовах продовжувала турбуватися про духовність нашого народу. На мою думку, сьогодні нам дуже корисно більш ретельно вивчати та частіше згадувати недавню історію нашої Церкви, щоб плідно використовувати і цінувати сьогоднішній благодатний час, який Всемилостивий Господь дарував усім нам для відродження порушеної духовності – цінуймо це, бо, як відомо, так було не завжди і старше та середнє покоління громадян України добре про це пам'ятає!

Д. В. Павлюк
ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ТЕМУ "ГОЛОДОМОР НА ПОДІЛЛІ 1932–1933 рр." 198

Г. В. Лісовик
ГОЛОД 1946–1947 рр. НА ВІННИЧЧИНІ 201

О. М. Кравчук
ПРИРЕЧЕНИЙ НА ЗАГИБЕЛЬ: ГЕТЬМАНСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ СТАРОСТА С. КИСЕЛЬОВ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 206

О. В. Гордійчук
ГОЛОД 1946–1947 рр.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 215

А. С. Поліщук
ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр. ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 227

Л. А. Сердунич
НАРОДНА ПРАВДА – КОЛЮЧА (УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ПЕРІОДУ ГОЛОДОМОРІВ) 232

Л. А. Сердунич
ПОЕЗІЇ ПРО ГОЛОДОМОР: МОНОЛОГ ІЗ 33-го, ХТО ВІДПОВІСТЬ?, ХАЙ ВІДПОВІСТЬ МЕНІ МОСКВА!!! 241

О.А. Дацюк
ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В 1970-1980-ті роки: ВІД ДИКТАТУ ДО ВІДРОДЖЕННЯ 244

В. Г. Байдич
РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В ДОБУ ХРУЩОВСЬКОЇ "ВІДЛИГИ" 248

О. П. Григоренко
ДІЯЛЬНІСТЬ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ (КРАЙОВОЇ) ОРГАНІЗАЦІЇ НРУ В БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 252

С. В. Маркова
ЖІНОЧА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: КОНСТРУЮВАННЯ БІЛЬШОВИЦЬКИМ РЕЖИМОМ НОВОГО ОБРАЗУ СЕЛЯНКИ-КОЛГОСПНИЦІ 264